

Krig

Da Tydal lå i en av de gamle ferdselsårene mellom Sverige og Trøndelag, fikk befolkninga merke virkningene når det var ufredstider mellom Sverige og Danmark-Norge. I løpet av 15 og 1600-tallet var det 5 kriger mellom naborika. Ikke alle disse medførte krigshandlinger i vårt område. Men bøndene fikk iallfall merke at skattene steg i ufredstider. Det siste skal vi komme nærmere tilbake til i neste del. Under Sjuårskrigen 1563-70 var det flere hærtokter begge vegene over grensa mellom Jemtland og Trøndelag. Først erobra en norsk hærstyrke Jemtland og Herjedalen høsten 1563. Men denne trakk seg tilbake til Trondheim før vinteren

Varslingsvarder i Tydal

Alt på 900-tallet ble det bygd opp et system med varslingsvarder på høvelige fjelltopper eller hauger. Der skulle det tennes bål for å varsle folk dersom fiender nærma seg. Vardene var en del av landevernet, og det måtte holdes vakt ved vardene i ufredstider.

Det er lite trulig at det var behov for et slikt varslingsssystem i Tydal i middelalderen. Det ble mer bruk for varder under svenskekrigene i nyere tid. De navna som forteller om vardefjell vektarhaug eller våttåhaug “ skriver seg mest trulig fra 15-1600-tallet.

På Vektarhaugen ved Skardøra har det temmelig sikkert vært en vars- lingsvarde. Det kan også ha vært en varde på toppen av Gråsida, noen km sør for Vektarhaugen. Ruiner av en grunnmur på fjelltoppen har gitt grunnlag for spekulasjoner om at der kan ha stått ei vardehytte. Men det er ingen tradisjon eller navn som bekrefter dette.

Derimot forteller tradisjonen om at det har vært en varde på Knallen, sørøst for Løvøya. Navnet Våttån på en haug rett nord for Ås kommer temmelig sikkert av at der også har vært en varslingsvarde. Mer usikkert er om plassen Vardhusbakken i Ås har noe med vardesystemet å gjøre.

Våttå-navnet fins også i Hilmomarka. Litt sør for Gudbrandsegga heter det Våttåhaugen, og etter tradisjonen har det vært holdt vardevakt der i ufredstider. På Greslivola var det også en varde, slik at det har vært minst fem vardefjell i Tydal. De dekker også hele bygda.

Leif Stuedal tok dette bildet i 1933, og han mente at ruiner på toppen av Gråsida (der pilen peker), stamma fra ei vardehytte. Mer sikkert er det at det har vært holdt vardevakt på Vektarhaugen (til venstre utafor bildet). Bak hesjene vises jordvollen på Stugudal skanse.

Svenskene fortsatte erobringa inn i Trøndelag og greide å gjøre seg til herrer i Trondheim vinteren og våren 1564. I desember samme år kom på ny svenske tropper fra Jemtlandsfjella og sto etter få dager foran Steinvikholm festning og Trondheim by. Denne gangen greide de ikke å erobre byen, og de trekte seg derfor ganske snart tilbake. Under retretten «betegnede (de) sin Vei med forfærdelig Hærverk... Præstegaarde og Bondegaarde stod overalt i Lue, og i tre Kirkesogn afbrændtes endog saagodtsom ethvert Hus», skrev L. Daae om begivenhetene (1872). En del av hæren dro trulig gjennom Selbu og Tydal, og ifølge tradisjonen brente soldatene alt i Tydal «saa der kun blev et Stabur igjen paa Greslid». Stabburet sto igjen som «bevis» til Hans Gresli rev det i 1840-åra. Nå kan det hende at svenskernes herjinger skjedde 6 år senere enn tradisjonen vil ha det til. Vinteren 1570 var en svensk straffe-ekspedisjon igjen i Trøndelag, og under retretten ble det grundig herja og brent. Prestegarden i Selbu skal ha blitt brent og kirka røva. Et sagn forteller at det var igjen bare 8 ubrente garder i Selbu etter svenskernes herjinger. Er noe av dette riktig, er det sannsynlig at svenskene satte spor etter seg i Tydal også. Folketradisjonen har neppe greid å skille mellom disse to krigstoktene. Det er trulig at svenskene dro gjennom Tydal både i 1564 og i 1570, sjøl om det ikke fins sikre bevis for det. Men vi kan stole temmelig sikkert på at de var her iallfall én gang, og at det da ble både røva og brent garder i Tydal.

Vi må legge tilfor rettfærdighets skyld at også norske soldater gjorde flere innfall i Jemtland og Herjedalen. Til dels var disse rene røvertokter. Også av denne grunn flykta en del av svenskene over til norsk side av grensa. Men vi vet ikke om noen slo seg ned i Tydal.

Ved freden i 1570 ble Jemtland og Herjedalen gitt tilbake til Danmark-Norge. Nå ble det fred i grenseområda i 40 år. Men under Kalmarkrigen 1611-13 ble de igjen et stridsområde mellom naborika. Svenskene jaga ut nordmennene og straffa de svenske grenseboerne hardt for sin norskvennlighet. Svenske militære brente f.eks. alle hus i Hede. Mange av innbyggerne i Hede og Vemdalen flykta senhøstes 1611 til Tydal der de ble værende til krigens slutt. Tydal slapp unna krigshandlinger denne gang. Det gjorde bygda også under den såkalte «Hannibalfeiden» 1643-45. I mars-mai 1644 besatte svensker Jemtland. Også denne gangen rømte mange bønder sammen med prester og embetsmenn over til Norge. Noen av dem ble med i den norske hærstyrken som tok Jemtland tilbake i mai. Jemtland og Herjedalen var under norsk kontroll i størsteparten av denne krigen, men ble likevel avstått til Sverige under freden i Brømsebro 1645. Det vakte mye bitterhet i Trøndelag. Bøndene måtte betale for det danske krigseventyret med tunge ekstraskatter. I disse ufredstidene ble en norsk hær organisert. Fire fullgarder eller åtte halvgardar eller seksten ødegardar skulle underholde en ung og dyktig kar til soldat. En slik krets av gardar som skulle fylle bestemte oppgaver, ble kalt ei legd. I de første knekterullene (1644) finner vi 37 soldatlegder i Selbu som skulle forsørge hver sin soldat. Men det var noen år senere at også tydalsgardene ble inndelt i legder. Det var da 4 legder i Tydal.

En gammel pilegrims- og handelsveg mellom Trøndelag og Jemtland - Herjedalen gikk gjennom Skardøra. Kong Sverre kom trulig denne vegen i 1177, og svenske og norske hærstyrker fulgte ofte samme rute under de mange feidene om grenselandskapa på 15 - 1600-tallet. Tydal lå derfor utsatt til og fikk svi hardt et par ganger. Dette bildet er tatt i 1933, og karen som er fotografert, står ved en av veggardene i Skardøra.

I 1657 brøt det ut ny krig. Under ledelse av Jørgen Bjelke dro en norsk hærstyrke over grensefjella i Meråker og Verdal. Målet var å gjenerobre de tapte landskapa. En del av hæren dro trulig gjennom Nealdalføret. I lensrekneskapa fins kvitteringer for at hæren kjøpte hester i Selbu og Tydal for å frakte «Munitionen offr fieldet Till Jembteland». Felt-toget ble seierrikt for Bjelke og trønderne men forgjeves. På grunn av nederlag i Danmark ble danskekongen tvunget til å gi tilbake Jemtland og Herjedalen til Sverige. I tillegg fikk svenskene ved freden i Roskilde 1658 hele Trondheim len (dvs. Trøndelag, Nordmøre og Romsdal). I felt-toget til Jemtland deltok trulig de fire soldatene fra legdene i Tydal. Vi finner navna i mannskapsrullene som svenskene fikk tak i. Etter å ha inntatt Trondheim, satte de nemlig i gang med en storstilt soldatutskrivning. De hadde bruk for flere soldater i krigen mot russerne ved Østersjøkysten. Svenskene utkommanderte soldater fra de norske listene, og der finner vi disse fire tydalingene (skrevet slik svenskene gjorde det):

Per Olson Hemå,

Olof Justeson Grisslij,

Elof Olofson Østby,

Nils Jonson Åhs

De norske militære myndighetene oppfordra de tvangsutskrevne soldatene til å rømme. Ved mønstringa i Sundsvall og Huddiksvall hadde alle de fire tydalingene rømt. Dermed slapp de å bli sendt til Riga som de andre en krigsfront som få slapp levende fra.

Soldater, legder og utstyr

Vi kan med stor grad av sikkerhet identifisere tre av de fire soldatene i 1658 som sønner til oppsittere på Hilmo, Gresli og Østby. Den fjerde, Nils Jonson fra Ås, fins ikke i noe manntall, og det var heller ikke noen Jon blant bøndene på Ås. Mest trulig var Nils Jonson dreng på en av Ås-gardene. Kanskje var han også svenske navnet Nils var ikke brukt i Tydal (utenom av samene). Vi finner flere soldater med svenske navn blant de utskrevne mannskapa fra Selbu. Ved legdsordninga ble det mulig å reise en stående norsk hær som kunne utkommanderes i tilfelle krig. Planene stamma fra først på 1600-tallet, men ble satt ut i livet av stattholder Hannibal Sehested. Han krevde også flere soldater slik at tre fullgarder, mot før fire, skulle stille én soldat. I 1660-åra ble kravet ytterligere øka. Nå hette det at hver andre fullgard skulle utruste og stille én soldat. Tydal fikk nå fem soldatlegder. Gjennom legdsordninga ble det bøndene som finansierte hæren. Legdene skulle sørge for å ta ut én fast soldat og én reservesoldat. Fans ingen i legda, ble det loddtrekning mellom mannskapa i soknet. De utskrevne soldatene var pliktige til å ta tjeneste mot vanlig kost og lønn hos en av bøndene i bygda. Under kompanieksersis eller andre militære tjenester skulle legda sørge for kost til soldaten. Legdene måtte også skaffe undermundering (uniform) underbenklær, strømper, to skjorter og halstørkle. De militære myndighetene skulle skaffe overmundering som besto av filthatt, frakk, benklær og sko. Men legdene måtte betale gjennom de såkalte kjolepengene (fra 1680). Det ble også innkrevd geværskatt som skulle gå til våpen. På 1600-tallet ble hovedvåpenet gevær med bajonett. Geværa ble forbedra, og flintlås fortrengte luntelåsene. Uniformene var i sterke farger: Røde frakker med blått for og oppslag. Det var ikke snakk om noen kamuflasjefarger den gang! Øvelser var det helst smått med, for det mangla offiserer. Kompanieksersis skulle etter forskriftene holdes to-tre ganger om året, men det ble på langt nær så ofte. Eksersis ellers ble holdt utafor kirkene etter endt gudstjeneste. Slik ble militæret synlig i bygdesamfunnet. Bøndene bar byrdene av militæret. Men det var på mange vis ei ære å være soldat. I manntalla fra 1664 var det oppført fire soldater fra Tydal. Etter navna å dømme var de alle sønner eller brødre av oppsittere. En av dem, Ole Gresli, var kanskje den samme som hadde rømt fra svenskene i 1658 («Olof Justeson»). Han var da 30 år. De andre var også 30 år eller 26 år. Andre ganger finner vi at det helst var eiendomsløse som var soldater. I 1657 var f.eks. to av de fire soldatene selbygger. Samtidig finner vi tydalsnavn blant soldatene i legdene fra Selbu. Trulig var disse drenger på gardene. Soldatene var oftest ugifte, men det gjaldt ikke alle. Legdssoldatene var de «profesjonelle» soldatene som kunne utkalles i krig. Men om fiender gjorde overfall, kunne alle menn mellom 12 og 60 år utkommanderes til forsvar av distriktet sitt. Denne gamle landstormorganisasjonen ble kalt «mannhusingen» til forsvar kunne kalles «alle mann av huse». Mannhusingen utgjorde en slags reservehær, men den mangla våpen og uniformer.

General Sparres overfall 1678

I 1670-åra kom Danmark-Norge og Sverige igjen i krig med hverandre («Gyldenløvefeiden»). På begge sider av grensa mellom Trøndelag og Jemtland ble det gjort krigsforberedelser, bl.a. bygget fort ved innfalis vegene. I 1677 rykka det trondheimske regimentet inn i Jemtland. All svensk mostand ble slått ned, og flere hundre fanger ble tatt. En del av disse ble tatt inn i de norske hærstyrkene. Men etter kongens ordre trekte de norske mannskapa seg tilbake til Trøndelag før vinteren satte inn. I Jemtland overtok

svenskene igjen styret. Men de ville ha hevn for angrepet. Den svenske general Sparre forsøkte et innfall over grensa om vinteren, men måtte gi opp p.g.a. snøvær, storm og kulde. Tydal lå ved en av innfallsportene, og året etter fikk bygda svi. I juli 1678 kom general Sparre overraskende over fjella med et «Anzeeligt Antal Kriegsfolch til Hest og Foed». Tydalingene prøvde kanskje å stoppe dem, for det heter i tradisjonen at Neabrua ble tatt. Det heter også at bøndene rev brua over Lørdølja for å hindre svenskene. Men de var overlegne i styrke og røva som de ville i husa. I følge tingsvitna etterpå tok svenskene alle eiendelene av korn, husdyr, klær og anna løvsøre. Etterpå brente de husa på gardene fra Aune til Løvøya. Eng og nyskutt åker ble trampa ned. General Sparres hærferd var en ren plyndrings- og straffeekspedisjon. Etter endt udåd i Tydal dro troppene tilbake igjen gjennom Skardøra til Handøl med byttet. Tilbake lå 14 ruinerte gardar. Bare de nederste gardene i Gresli og Hilmo gikk fri. Men alle husa ble ikke brent. Storaunstuggu og kirka ved Kirkvoll ble iallfall stående igjen. At tragedien og nøden likevel var stor, trenger vi ikke å tvile på. Bøndene appellerte på vintertinget i januar til «Medlidende Christne Om hielp at Beszøge». De ba også om skattefrihet. Noen erstatning eller hjelp kjenner vi ikke til. Men de fikk skattelette og fritak for tiende noen år, da «der nu ej findis anderledis end forarmelse och Elendighed» som det hette i tiendelista 1680. Sparres herjinger viste hvor utsatt grensebygdene var når det ble krig mellom nabolanda. I 1678 gikk det også ut over Røros, som ble herja og brent samtidig med Tydal. Svenskene kom igjen der året etter. Røros ble brent på nytt, og svenskene fortsatte herjingene nedover Gauldalen. De ble stoppa ved Ålen. Men Tydal gikk fri denne gangen. Det var neppe så mye igjen å hente her. Etter disse bitre erfaringene bygde de militære myndighetene en skanse ved Stugudalsgarden. Skansen var to jordvoller som møttes i en vinkel. De var dels forma av naturen, men forhøya med en jordvoll. Den lengste ryggen var ca. hundre meter lang og fem meter høg. Stugudal ble skyldsatt og utlagt til militærgard. Den var en av de vel tusen gardene som ble lagt ut til offiserer og menige i regimentene. Noen større militære funksjoner kjenner vi ikke til at bygselmannen på Stugudal hadde. Men han skulle trulig være speider i grenseområda og varsle om det var tegn til militære innfall i ufredstider. De militære myndighetene hadde flere slike spioner eller «kunnskapsmenn» som de ble kalt. I 1676 var det to tydalinger som fikk penger og tobakk i lønn for sine spiontjenester. Nordmennene brukte også svensker i si tjeneste, og svenskene verva nordmenn. Den svenske falkefangeren som bodde på Stugudal i 1701, hadde trulig til oppgave å rapportere til de norske militære. Etter Sparres overfall ble en tydaling, Ellef Olsen (Østby?), mistenkt for å være svensk spion. Han ble arrestert og satt fengsla i 1 1 / 2 år hos fogden før saka hans kom opp på tinget i 1681. Det er uvisst hvordan det gikk med han.

Skansen ved Stugudalsgarden var en forsvarsvoll som ble bygd i slutten av 1600-tallet. Lengste jordvollen var ca. 100 meter lang og fem meter

høg. Bildet er tatt i 1933, og skansen var da mer synlig i terrenget enn den er i dag.

I ufredstider var det bøndene som fikk svi på mange vis. Det var maksimal utskrivning av soldater, og nye skatter ble lagt på gardene. I 1670-åra var det påbud om bl.a. høy- og kornskatt og en proviantskatt. Den siste betydde at det skulle svares ei viss mengde smør og kjøtt fra gardene. Grenseboerne fikk kanskje de største byrdene. Amtmann Wind i Trøndelag skrev i 1676 om «bondens store forarmelse og fattigdom» fordi de sjøl måtte holde grensevakt. Tydal ble hardest ramma av alle. Men erfaringene etter overfallet gjorde at de på egen hånd prøvde å sikre seg mot at de skulle bli frarøva alle levnetsmidler under krig. I Tydal fins noen stadnavn som Bursdalen, Buråsen o.l. De er trulig minner om hemmelige stabbur langt borti skogene der det ble lagra nødsproviant. Det er usikkert om det var etter Gyldenløvefeiden eller senere at slike hemmelige forrådsplasser ble bygd opp. Men det skulle vise seg at det kunne være ei klok forsikring.

Armfeldts hærtog 1718 - 1719

De som var barn og unge i 1678, fikk oppleve enda en krigskatastrofe i bygda. Det skjedde ved årsskiftet 1718-19 da general Armfeldt prøvde å føre troppene sine tilbake til Sverige over Tydalsfjella etter hærtoget i Trøndelag om høsten. Armfeldts retrett ble den største tragedien noen svensk armé har lidd. For tydalsbøndene førte gjennommarsjen til en ny ruin. Hvem som gjorde størst skade general Sparre eller Armfeldt er ikke godt å si. Men det er særlig Armfeldts hærtog som har gjort Tydals navn kjent i norsk og svensk historie.

Carl Gustaf Armfeldt (1666 - 1736) var en av de mest betrodde generalene til kong Karl 12. under Den store nordiske krig. Armfeldt leda forsvaret av Finland mot russerne, og i 1718 fikk han i oppdrag å rykke inn i Trøndelag med 10.000 mann.

Det svenske felt-toget

Den svenske innmarsjen i Trøndelag i slutten av august 1718 var ledd i kong Karl 12.'s plan om å erobre hele Norge. General Karl Gustaf Armfeldt fikk til rådighet en armé på ca 10.000 mann, 6.800 hester og 2.500 slaktefe til felt-toget mot Trøndelag. Troppene ble samla ved Duved om sommeren 1718.

Troppeoppsamlingene og krigsforberedelsene på svensk side ble naturligvis rapportert til de norske militære myndighetene av speidere eller «kunnskapsmenn». Svenske grenseboere ga visstnok villig opplysninger. Tydal Selbu var én av de mulige innfallsportene. Allerede i mars kom alarmerende meldinger om ') Jeg holder meg her og i det etterfølgende til gammel tidsrekning. I 1700 tok en offisielt i bruk en ny kalender i Norge, fordi den gamle hadde kommet i utakt med solåret. En gjorde dette ved at en fra søndag 18. februar gikk rett over til mandag 1. mars. Juledagen kom etter «ny stil» på 5. eller 6. januar. Men i Tydal og mange andre steder fulgte de fortsatt i 1718 den gamle kalenderen («gammel stil»). Sverige innførte den nye tidsrekninga først i 1753. svensk framrykking som gjorde at 230 soldater ble sendt til Selbu. I ei senere oppsetning går det fram at det skulle stasjoneres 160 mann i hver av bygdene Tydal og Selbu. Ellers fikk en lite på «mannhusingene», altså mannskapsreserven som omfatta alle menn fra 12 til 60 år. Det er kjent at øverstkommanderende i Trøndelag, general Budde, fikk flere etterretningsrapporter fra «kunnskapsmenn» i Tydal. En av dem var Thomas Olsen på Aune (f. 1691). Han skal en gang ha rent på ski fra Tydal til Handølog tilbake over Tydal til Trondheim for å rapportere. Strekninga er mer enn 30 mil, og Thomas skal ha greidd det på tre døgn. Da Armfeldt brøt opp fra Duved, var det opplysninger fra bl.a. Thomas Olsen som bekrefta mistanken general Budde hadde om at Armfeldt ville ta vegen mot Verdal og Stene skanse der. Den svenske arméen passerte grensa 26. august. Etter at Stene skanse var tatt, møtte den mindre militær motstand. Soldatene som bare var utstyrt med proviant for fire uker, fikk derimot mer føling med kampen om føda. De hadde heller ikke stort av ekstra klær, aller minst var de forberedt på vinterkrig. Alt i september skrev Armfeldt til kong Karl at «fast alla i så långa rett svåra vågar forslitit skor och strumpor». Alle distrikter i vid omkrets der arméen for fram, ble derfor grovt plyndra. 1 november gjorde Armfeldt forsøk på å ta Trondheim by. Men svenskene mangla beleiringsskyts for å greie det. I desember trakk de seg oppover Gauldalen. En egen avdeling dro helt til Røros. Denne kom senere over til Tydal og forente seg med hovedtroppen under retretten. I Selbu venta kaptein Emahausen og hans skiløpersoldater spent på hva Armfeldt ville gjøre. Ei skiløperavdeling var nettopp oppretta som ei prøveordning. Skiløperne ble plassert i Selbu, for spørsmålet var om Armfeldt ville ta vegen over fjellet eller marsjere til Røros. Ville han oppgi krigen eller fortsette felt-toget? Før de fikk svar på det, kom det uventa fiendebesøk østfra.

Fieandts ekspedisjon

Etter at kong Karl var skutt i Halden 30. november, bestemte den svenske arveprinsen seg for å avlyse felt-toget i Norge. Rykta om kongens død nådde trulig Armfeldt i Gauldalen, men ingen sikker beskjed. I Duved raska myndighetene sammen så mange folk de kunne avse for å få fram meldinga, gi Armfeldt retrettordren og bringe forsyninger til arméen. 29 skiløpere og 20 hester med sleder forlot Duved 21. desember og nådde Ås i Tydal natt til 24. desember. Troppen sto under ledelse av den finske majoren Fieandt. Morgenen etter dro svenskene nedover langs Nea. Julekvelden nådde de brua over elva ved

Hilmo. Der hadde Emahausen forskansa seg med omtrent hundre mann. De angrep nå svenskene. En soldat ble drept og tre hardt skada. Fieandt ble nødd til å trekke seg tilbake og gi opp forsøket på å slå seg gjennom til Armfeldt. Minst tre av proviantsledene måtte etterlates som bytte til de norske forsvarerne. De fleste mista også skiene sine, men troppen skal visstnok ha greid å ta seg tilbake til Duved i løpet av neste dag. I så fall var det en sterk prestasjon. Mellom Hilmo og Duved er det ca. 95 km, dels vanskelig terreng og store høgdeforskjeller.

Ifølge folke-tradisjonen i Tydal ble hesten som dro postsekken truffet av ei kule i nasen. Den satte avgarde i vilt trav mot Gresli. Der var det ei bondekone som fikk rykka til seg postsekken, og ho kasta den i en brønn. Sekken ble henta fram da troppen hadde dratt.

Brevet med budskapet til Armfeldt om kongens død, lå trulig ikke i postsleden som svenskene mista. Svenskene sendte nemlig en bonde fra Åre over grensa med beskjeden etter at Fieandt mislyktes i å komme igjennom. Bonden nådde fram til Armfeldt da arméen var på veg tilbake. Armfeldt hadde alt bestemt seg for å ta korteste vegen over Tydalsfjella.

Over Bukkhammeren

Julekvelden («gammel stil») slo Armfeldt leir i Haltdalen. Det var da omtrent 5.800 soldater igjen av arméen. De hadde jul ved «Holtåls kyrka midt på en ålf, vars kostbara Bro-byggnad om Julaften anvåndes til vedbrand både for ljus och varma», skrev en gammel karoliner i opptegninger 1772. En fortropp dro over til Flora 1. eller 2. juledag. Der ble det ingen gudstjeneste, skrev sognepresten Christen Bloch i kirkeboka, «fordi svensken gjorde allarm». Det er mulig at fortroppen skulle hindre folk i å gjemme bort matvarer, husdyr og eiendeler. Kanskje hadde Armfeldt ikke helt gitt opp å ta Trondheim, og ennå hadde han ikke sikker beskjed om at kongen var død.

Folketradisjonen i Selbu vil ha det til at Armfeldt hadde tenkt å marsjere nedover mot Selbu og Innherred. Men svenskene ble stansa av mannhusingen ved det trange Hestspranget mellom Rolset og Flora. Han ga derfor opp og søkte «den benes te vei... over til Sverige», skriver J.P. Sand.

Hovedstyrken av arméen brøt opp fra Haltdalen 27. desember. Alt på turen over til Tydal fikk de føling med hva som var i vente. Det hadde slått om til et kaldere værlag med snø, og allerede i Haltdalen begynte kulda å kreve sine offer mellom de dårligst kledde soldatene. Julaften og 1. juledag ble 14 mann fra Jemtlands regiment gravlagt på kirkegården i Haltdalen. I Aunegrenda døde også noen soldater og ble gravlagt der. Svenskene slo leir om natta i Aunegrenda før de neste morgen tok vegen over det nakne Bukkhammerfjellet. Der røk det opp til snøstorm, og en del for vill over fjellet. Hovedstyrken la ruta over Usmesjøen. Derfra havna noen i Hilmo eller søkte østover til Gresli. Flertallet fulgte antakelig skogliene ned til Flora. Men omtrent 200 soldater ble liggende igjen i snøfonnene. I Flora ble alle gardene ribba for klær og matvarer. Skigarder, kornstaurer, tømmer og hus ble brent for å gi varme til frosne og sultne soldater. Armfeldt skal etter tradisjonen ha tatt inn på Hegset som hadde største krigsskaden. Trulig gjorde også en del av styrken forsøk på å nå gardene nedafor Flora. Men de ble skremt av mannhusingen og skiløpersoldatene. Sognepresten Bloch noterte med stor tilfredshet i kirkeboka at svensken «blef bange og pachede sig samme øyeblich op till Tydalen og saa ofr fieldet til Sverg. Gud være ævig ære og tach». Etter tradisjonen skjedde oppbruddet fra Flora i all hast. Kanskje var det her at Armfeldt fikk beskjeden om

kongens død. Emahausen hadde laga ei skanse ved Hilmobrua, men den ble brent av svenskene. Han fikk ordre fra general Budde å «forvolde hannem (dvs. fienden) aid den skade» han greide under retretten. Men de fåtallige skiløpersoldatene kunne ikke hindre svenskene å røve det de ville i Tydal.

Armfeldt i Tydal

På alle gardene var nok folk varsla om karolinerhæren og søkte å gjøomme unna buskap, matvarer og andre eiendeler. Etter tradisjonen hadde folka på Ås og Østby tømra seg opp et bur på sørsida av elva. Området heter ennå Buråsen og kan ha fått navnet sitt etter denne hendinga. Navnet Buråsen fins også i Hilmo. Kanskje har de der også hatt hemmelige bur? Ellers rømte mange av karfolka opp til setrene og gjømte unna ting der. I Klokkergarden (Per-Hansagarden) på Gresli var bare ei gammel kone og en nesten blind og sengeliggende gubbe heime da svenskene kom. Folka fikk være i fred, men de slakta husdyra og tok matvarer, høy og halm. På Hilmo slakta svenskene bare én sau ifølge skadetaksten. Kanskje hadde de greid å gjøomme unna buskapen. Derimot hadde de norske militære myndighetene tatt matvarer og for på Hilmo, og svenskene tok resten av det som fans på garden og på husmannsplassen. På Aune ble de like ribba. Der fant noen også pengeskrinet til Ole Pedersen og naska med seg tjue riksdaler i rede penger. Tradisjonen forteller at Armfeldt rasta i Storaunstuggu. Verst gikk det kanskje ut over Ås og Østby. Hæren slo leir der et par dager før de samla seg til siste turen over fjellet. Armfeldt sjøl lå i østre stuggu i Gammalgarden på Østby. Fem norske dragoner som var tatt til fange ved Trondheim, fikk også overnatte innadørs. Det fikk også Brynhild Tuset fra Flora som svenskene tok med som gissel. Men de fleste måtte overnatte ute og greie seg som best de kunne ved båla de gjorde opp av all slags brennbart materiale. På de fleste gardene ble det tatt gardsredskaper. Trulig ble mange tregjenstander brukt til brenneved. I nesten alle hus ble folk også ribba for gang- og sengeklær, men det rakk jo likevel ikke til mer enn en brøkdel av de 5.000 soldatene. Alle gardar og plasser i Tydal ble ransaka. Bare Stugudal gikk fri. Løvøya og Fossan ble trulig heimsøkt av troppen som kom fra Røros og slutta seg til hovedstyrken igjen i Tydal.

Stuebygninga på Gammalgarden eller Jensgarden som den hette før bruksdelinga omkring 1860. Etter tradisjonen tok Armfeldt inn her og bodde i stua til venstre på bildet.

De vonde og dramatiske hendingene under Armfeldts retrett har naturligvis skapt en rik sagntradisjon i Tydal. Ifølge sagna brente svenskene flere hus i bygda. På Aune brente de kornlåven. På Ustgarden i Ås forsøkte de å brenne låven, men «halmbingen brandt bare udenpaa og sluknede igjen...» Derimot skal de ha brent et ildhus, ei smie og noen høyløer. Hos Stuevold Hansen heter det at alle Åsgardene ble brent, og

at det røk i 8 dager etterpå. På dette punktet har nok tradisjonen overdrevet herjingene. I skadetakstene etterpå var det ingen tydalinger som krevde erstatning for brente hus. Tradisjonen nevner bare en person, Jon Olsen fra Ås, som prøvde å sette seg til motverge. Det nytta sjølsagt ikke, og mannen ble skutt ved et bekkhus. Men andre mista livet da de ble tatt med som vegvisere over fjellet til Sverige. En av dem var Lars Bersvendsen Østby. Han hadde tidligere fulgt de nederlandske falkefangerne på fjellet, og de hadde også losjert hos han. Det er mulig at Armfeldt har fått høre at Lars var en av dem som var særlig godt kjent i fjellet. Men den snart 60-årige fjellbonden kan også ha blitt tatt ut som vegviser fordi det var så få andre mannfolk heime. Tradisjonen forteller at mange hadde dratt opp til setrene, men kom tilbake igjen ved nyttårsleitet, fordi det ble for kaldt å oppholde seg der. Lars Bersvendsen kom ned fra fjellet om ettermiddagen nyttårsaften mens svenskene holdt på å slakte buskapen. Han ble straks huka av Armfeldt og satt under bevoktning til oppbruddet neste dag. En annen vegviser var Lars Jonsen Østby. Svenskene tok også med søstra hans, Anne Haugen, og i tillegg Ingeborg Østbyhaugen som nettopp hadde fått tvillinger. Kvinnene skulle være med som sikring mot at vegviserne førte troppene på avveger. I litteraturen om Armfeldt (T. Boberg, 1944) er det nevnt at en ukjent mann fra Stugudal var med som vegviser. Han frøs ihjel ved Essandsjøen. Stuevold Hansen nevner også at en same ble tatt med. Han kom vel fram, men vendte aldri tilbake til Tydal igjen. Ei anna historie fra disse dagene knytter seg til en gammel svensk dreng, Staffa (Steffen), som hadde gifta seg med ei jente fra Østbyhaug. Gamle Staffa lurte på om noen av jemtene var fra hans heimetrakter, Åre eller Undersåker. Han gikk fra den ene gruppa av soldater til den andre og spurte. Endelig var det et par karer som sa de var fra Åre. «Kjenner du Per Jonsson i Tunga?» spurte Staffa. «Ja, jeg er sønnesønnen hans,» svarte den ene, «men kjenner du han?» «Han er morbror min», sa Staffa. «Er du sønn av gamle moster Lisbet, er du søskenbarnet til faren min», sa soldaten. Dermed var en kontakt oppretta som ikke brydde seg om venn eller fiende. Soldaten fikk gode råd om hvor det var best å ta vegen og helsinger med til Åre. «Har dere ski og er godt kledd, går det nok bra», sa Staffa til soldatene. «Men Gud betre dere. Det ser ikke ut til at mange av dere er kledd for fjellet!» Historien forteller videre at Staffas slektning var en av dem som kom fram. For sommeren etter fikk Staffa helsing fra Per Jonsson i Tunga.

«Fasornas fjäll»

Nyttårsnatta (12. januar etter ny tidsr.) da månen kom opp, brøt Armfeldthæren opp fra Tydal. Det var klarvær og vindstille, men så kaldt at «stikka spratt på marka». Ruta gikk oppover mot Gammelvollsjøen og på nordsida av Øyfjellet. I fremste troppen gikk vegviserne og gislene, de fem fangene og trulig Armfeldt sjøl. Men det tok lang tid før alle de ca. 5.000 karolinerne kom opp til fjellbandet. De siste kom ikke avgarde før om kvelden, og da hadde det satt inn med snøstorm. De snudde derfor og gikk tilbake til Østby. Disse siste kom ikke i veg før tre dager senere. Hva tydalingene tenkte og følte disse dagene og i tida etterpå, kan vi bare gjette oss til. Det folk skulle leve av i måneder og år framover var gått med til en sverm av fillete og utsultne soldater. Noen av dem var fra grensebygdene som tydalingene hadde hatt samkvem med gjennom århundrer. Andre var fra fjernere strøk, og en god del var finner. De yngste var helt nede i 11 år, eldstemann var 76. Alle var de fiender nå. Tydalingene ønska dem nok akkurat den snøstormen som satte inn straks de for. Men oppi skadefryden var noen også bekymra for kvinnene og vegviserne som Armfeldt tvang med. Utpå kvelden eller natta kom mirakuløst nok kvinnene tilbake. De hadde omsider fått lov til å snu. Det er fortalt at noen soldater nappa vottene fra dem, men de kom likevel

velberga tilbake. Kvinnene kunne fortelle at de hadde passert flere som hadde gitt opp alt på første etappe og lå stivfrosne eller døende i snøen. Stormen raste i to-tre dager. Da dro de siste soldatene avgarde og kom visstnok fram til Handøl samme dag. Om morgenen 7. januar dro Emahausen og hans skiløpere opp til fjellet og fulgte fiendens veg til Sverige. Det var et grusomt syn som møtte dem. I beretninga si forteller Emahausen om at de støtte på ihjelfrosne mennesker, flere til lenger bort de kom. Noen steder lå de i små klynger, ofte kring et bål de hadde forsøkt å varme seg ved. Senere fant en at mange lå uten klær når noen ga opp, overtok andre klærne. Skiløperkompaniet støtte også på et par små grupper med levende, men ille forfrosne soldater som prøvde å varme seg ved små båler. Noen løse hester drev omkring i fjellet. Skiløperne samla opp en del våpen og utstyr som var forlatt. Noen steder fant de mer eller mindre fullastede sleder med korn, ammunisjon, våpen eller anna utstyr. Ei anna samtidig beretning om den uhyggelige fjellferden fins i et vitneprov av de 5 norske fangene som var med. De ble ført i et tau med sammenbundne hender av en soldat som gikk foran. Førerne stupte etter tur, og tilslutt var det ingen igjen som hadde oppsyn med dem. De «resoluerede at tage veien tilbage, og gik hele arméén igjennem hidefter, uden at nogen talte dem til, hvor de saa og hørte intet andet end som ynk, raab og skrig samt mange og utallige døde mennesker samt hester tilligemed...» Fangene tvilte på at noen i det hele tatt ville komme heim til Sverige. Sjøl kom de innpå «Mærakerveien» og ble berga av tre bønder som skulle patruljere til Tydal. De fortalte videre i vitneprovet at «naar vagten af 50 mand om morgenen blev sat, var ikke flere tilovers om aftenen end 2... om det hul, hvor de havde siddet for at varme sig, laa ved ilden 20 til 30 døde mennesker rundt omkring, den ene ovenpaa den anden saaledes nedfalden... de maatte slaa skjæfterne itu paa deres gevær for at andtænde og varme sig, eftersom paa fjeldet var ingen skov. Af fiendens hele infanteri kunde vi ei flere se end de, som fulgte bagagen. Af Kavalleriet talte vi ei flere end 200 mand, saasom saa mange hundrede laa døde af hestene nedfalden...» Beretninger fra andre overlevende og funn etterpå har gjort det mulig å rekonstruere katastrofen. Det viste seg at baktroppen ca. 2.000 mann ikke kom lenger enn 7-8 km fra Østby før de måtte slå leir. Stedet har fått navnet Svensklægeret. I området ligger også Færtjønna som kan ha fått navnet sitt fra den tida. Ved Svensklægeret ble mange liggende igjen. Andre dagen nådde hovedtrappen Essandsjøen. En av de overlevende fortalte senere at hans gruppe for vill og «fikk 2:ne bedrøfliga Natt-quarter på ett och samma ställe vid sjon Osand...» Ved Essandsjøen døde svært mange andre natta. Bl.a. frøs vegviseren Lars Jonsen Østby ihjel der. Videre fra Essandsjøen ble karolinerne mer og mer spredd. Da de kom fram til Ena, tok en del retning østover langs snaufjellet der det var lettest å gå. De kom sør for Snasahaugen, og de første nådde fram til Handøl om kvelden 3. januar (15. januar). Armfeldt tok trulig denne vegen. Andre fulgte Ena-elva østover. Men det ble langt å følge elva i sine buktninger, og det var tungt å gå i snødrivene. Disse fikk ei tredje natt ute. Dødsprosenten var her uhyggelig stor.

Armfeldt-arméens tap 1718 - 19

Svenske kilder oppgir disse tall:

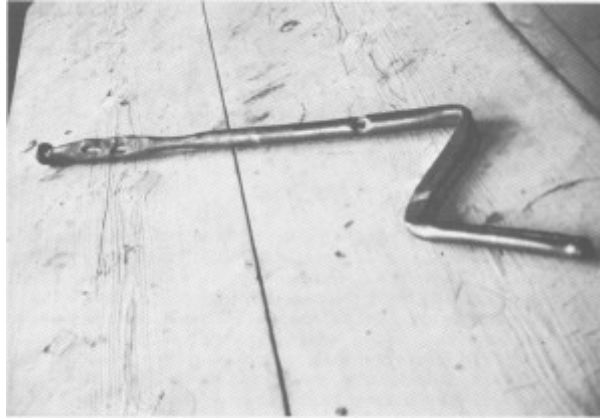
Døde på fjellet mellom 28. des. og 4. jan.:	2.300 mann
Øvrige døde (de fleste p.g.a. frostskafer):	1.438 mann
Avskjediga etter felt-toget (p.g.a. frostskafer):	451 mann

Kilde: Fältjägeren nr. 7, 1943.

Hovedtyngda av de overlevende nådde fram til Handøl 4. og 5. januar. Feltskjæerne fikk en travel jobb med å amputere forfrosne fingre og bein. Men i Handøl fans bare tre gardar, og hundrevis døde også like etter at de kom fram. Mange som for vill, overlevde på mirakuløst vis flere dager i fjellet. Så sent som 13. januar skrev krigsråd Frisenheim i Duved at «dagligen komma ånnu folk krypande ned til Handøl...» Vegviseren Lars Bersvendsen Østby var trulig en av dem som overlevde fjellferden, men døde av skadene etterpå. I en svensk rapport står det at en norsk vegviser døde 7. februar 1719. Mest trulig var dette Lars Østby. Det har vært ei utbredt oppfatning i ettertid at Lars Østby med vilje førte svensketroppen på avveger, og at dette var årsak til de store tapa. De norske militære myndighetene trudde det, og O. Stuevold Hansen rosa Lars for det i sine «Bygdefortellinger». Det må være «en Ære at kunde mindes en Mand af sin Midte, som vovede Livet for sit fædreland», skrev han. Men det er ikke godt å vite om dette er sant eller ikke. I Tydal har en også trudd at Lars ble mishandla og fengsla etterpå. Noen har ment at han kom tilbake til bygda, men da som helselaus mann. Men alt i ei skatteliste datert Trondheim 30. november 1719 står enka etter Lars Bersvendsen oppført som eier av garden. En må nok slå fast at vegviseren Lars Bersvendsen Østby døde under eller like etter fjellmarsjen. Han delte skjebne med 2/3 av dem han skulle vise veg for. Folketradisjonen forteller noe om svenskehatet som rådde i bygda etter Armfeldts herjinger. Ei historie forteller om skjebnen til to soldater som hadde blitt liggende igjen i Gresli p.g.a. sjukdom. Da de friskna til, kom de til Østby og ba om nattelosji før de skulle ta seg over til Sverige. Men soldatene ble skutt uten nåde og begravd i «morderskogen» et sted mellom Ås og Østby. Ei liknende historie går ut på at to unggutter ble skånselløst skutt på Hilmo, enda de ba pent for seg. Forbitrelsen over at de var frarøva mat, klær og endre eiendeler kan nok også forklare og unnskylde plyndringa som tradisjonen forteller om. De militære tok hand om mesteparten av våpna og skaffa seg noe erstatning for sine tap. En del ble solgt på auksjon i Trondheim. Men mang en tydaling fant seg en slipesteinås eller skjerdingsstolpe fra karolinernes geværer der kolben var slått av og brent opp. Lika ble røva for klær og støvler. Om de ikke fikk støvlene av de stivfrosne føttene, hogg de dem av og tinte dem opp når de kom heim, så de fikk av støvlene, fortelles det.

Skattelette, men ingen erstatning

Ved takseringa av krigsskadene var det i alt gjort skade for 1.212 riksdaler i Tydal. Største skadene hadde Ole Pedersen Aune med 210 daler, minst hadde Ole Fossan med 12 daler. Oppgavene bygger etter alt å dømme på opplysninger fra bøndene sjøl. Skadetaksten gjaldt nedslakta husdyr, matvarer, klær og redskaper som var tatt. På Aune var det også stjålet 20 riksdaler i penger. Ifølge takstene var det ingen oppbrente hus eller anna som var brent i Tydal. Det var det derimot i Flora.

Denne slipestensåsen er sammensatt av to børses-
piper som er funnet etter Armfeldts soldater. Den
tilhører nå bygdemuséet i Tydal og har vært i bruk
på Sersjantgarden i Gresli.

I skadeoppgavene var det også berekna hva de norske soldatene hadde tatt. I Tydal hadde major Emahausens skiløpere forsynt seg med havre, høy og matvarer hos Peder Hilmo og Hans Gresli. Men det var lite i forhold til hva svenskene røva. Skadetaksten forteller om hvilken økonomisk katastrofe krigen var for bygda. Vi kan spekulere på hvordan folk i det hele tatt greide seg den første vinteren og de nærmeste åra etterpå. Sjøl om de tok noe tilbake fra de omkomne i fjellet og omsatte våpen og utstyr i penger, måtte det ta år å bygge opp igjen besetninga i fjøset. Men fikk tydalingene og andre erstatning for skadene? Så langt gikk ikke kongens «allernådigste velvilje». Skadene i hele Trøndelag kom til sammen opp i svære beløp. Bare i Strinda og Selbu fogderi var skadetakstene 66.638 riksdaler. Statskassa hadde ikke mulighet til å betale for skadene. Men kongen ga skattefrihet for de ruinerte gardene. De som hadde fått avbrent husa, fikk skattefritak i tre år, «de allehøyst ruinerede 2de aar, og de till dels ruinerede 1 aars Skattefrihed, alt efter Proportion af vedtagne Skade... ». I Tydal (og Flora) fikk alle to års skattefrihet. Men det ble innvilga først for 1720 og 1721. For åra 1718 og 1719 er det ført opp restanser på skatter som bøndene ikke greide å betale. Det ser ikke ut til at disse ble strøket, for kravet om betaling kom igjen senere. Skattelette i to år betydde at den største skatteyteren (Peder Ås) slapp å betale 22-23 riksdaler. For det kunne han i stedet kjøpe omtrent fem kyr. For de minste skattebetalerne utgjorde skatteletta bare et par riksdaler. Det var knapt nok til å kjøpe ei kvige for. Men skattelette var ikke det samme som at bøndene fikk pengeinntekter. Hvordan de greide å skaffe seg penger eller byttemiddel til å erstatte tapt buskap og eiendeler, er noe vi fortsatt bare kan undre oss over.